

Павло Ямчук

Одеський державний університет внутрішніх справ, Україна

УКРАЇНСЬКА ХРИСТИЯНСЬКО-КОНСЕРВАТИВНА ТРАДИЦІЯ І ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНОЇ СВОБОДИ

У статті окреслено деякі концептуальні аспекти розуміння трансцендентності української християнсько-консервативної релігійно-філософської традиції, досліджено їх прояви у різних епохах національного буття, у мисленні провідних діячів вітчизняної культури. Привертається увага до взаємопов'язаності понять «християнсько-консервативна традиція» та «духовна свобода».

Дискусія про християнський феномен України – тема не для однієї розмови, адже має на меті охопити весь універсум духовно-інтелектуального буття переслідуваного народу в світі несприятливих до нього ідеологічних та, як наслідок, соціально-історичних обставин. Проте, щоб уникнути небезпеки втрати орієнтирів дослідження, зосередимо увагу на кількох провідних з концептуального погляду аспектах. Почнемо з головного. Від часу відновлення Незалежності з вуст політиків періодично лунають запитання, на які ніби немає відповіді: «Що могло б стати національною ідеєю?», «Чи є в українців національна ідея?» etc. Між тим відповідь на ці питання вже давно дана самим ходом української історії, самим типом присутності українців у світі впродовж тисячоліття від Хрещення Руси-України. Цією ідеєю й сутнісно, й світоглядно, й буттєво є ідея християнська. Точніше – національне українське розуміння християнської філософії, християнської універсальності.

Тисячолітній досвід українців, у якому знайшло своє місце і консервативне православне слідування заповітам ранньохристиянської одвічності, і спроби реформувати національну християнську традицію заради повернення до незамулених джерел того ж таки раннього християнства (життєдайний та життєствердний досвід греко-католицизму, як українцями виробленої світової християнської домінанти, є чи не найвідомішим, проте зовсім не єдиним цьому підтвердженням), але не знайшлося місця народженому в українському середовищі, а не привнесеному ззовні войовничому атеїзму, засвідчує принаймні право висловленої ідеї на існування. Якщо міркувати більш панорамно – то аналізуючи український шлях впродовж тисячолітнього християнства, хочемо вкотре наголосити на абсолютній істині: без віри в Бога, без прагнення слідувати Його Заповідям і Святому Письму українці б не мали жодного шансу вижити не лише у ХХ ст., а й у більш ліберальних ХІХ та ХVІІІ ст. Вижити не лише як нація – спільнота людей, а й просто – як генотип. Народ, який тривалий час був без державності, якби ще й не мав весь цей час національної християнської ідеї, не зміг би витримати шалений тиск інокультурних та інодержавних сил, не зміг би не розчинитись у інших цивілізаційних вимірах та формуваннях. Бог рятував Україну у найскладніші часи випробувань, коли, здавалося б, немає ані найменшої можливості зберегтись, але пам'ятаємо багато разів підтверджену національним історичним досвідом істину про те, що неможливе людині завжди можливо для Бога.

Ще в часи українського середньовічно-барокового розквіту були вироблені основні засади християнсько-консервативного світогляду, які ґрунтувалися на наріжному принципові любові до ближнього, любові дієвої, яка, зокрема, передбачала й повагу до іншого, щире опікування його духовним життям. Саме таке єднання не лише відповідало самій сутності християнства як вчення, толерантного до людини, але, саме заради цієї людини, нещадного до її гріха, а й визначало сутність українського християнсько-консервативного розуміння свободи як найвищої цінності буття. Свободи, реалізувати яку без віри в Бога індивідуальності не є можливим через те, що без такої віри вона неодмінно стає рабом гріха, рабом «зваб і спокус», джерелом яких є «диявол-світодержець».

Саме тому маємо право говорити, що національний світогляд в усі часи розглядав щирі віру в Бога як особливий та найбільш дієвий тип порятунку людини, захисту її від духовного та буттєвого знищення. Саме цій тематиці присвячувалися духовні й світські трактати мислителів різних часів та епох, саме тому, часто навіть раніше за фортеці для оборони буттєвої, у поселеннях на нових землях українцями будувалися храми як знаки вірності Богові та духовної оборони людини й громади, створювалися таємні та легальні християнські громади й братства. Всі ці заходи, ініційовані, як правило, не владою, а самим суспільством, мали на меті також оборону релігійної свободи – оборону права молитися Богові згідно з традиційним переказами предків, оборону права бути *завжди* вільним від диктатури минулості. Про справедливість указанного філософського постулату свідчать спостереження, узяті з різних, відмінних як за історичними епохами, так і географічно часів буття українства на своїй землі та у цілому світі.

В історії української християнської ідеї створення братських шкіл – форми стихійного духовно-інтелектуального Опору політиці державного знищення українського православ'я у XVI – XVII ст. – й подвижництво мучеників нерадянїзованих УАПЦ та УГКЦ, православна духовність та породжена нею культурна ідентичність українців Сірого та Зеленого Клину на Далекому Сході та кубанських українців Причорномор'я, греко-католицька віра українців Північної та Південної Америки світоглядно – явища одного порядку. Всі вони обороняли та обороняють національне розуміння християнської ідеї як стрижня, як хребця, без якого тіло нації втратить життєздатність. Відтак – неминуче втратить і можливість вільного розвитку.

Як відомо, в XVI – XVII ст. оборона власної релігійно-національної свободи та ідентичності обмежувалась, здебільшого, літературною полемікою, на відміну від атеїстичного «гуманістичного» XX віку, коли концтабір в Сибіру був чи не найкращим варіантом для новітніх мучеників, але іманентно це прагнення походило з одного кореня. Від розуміння, що без збереження власної християнської основи, без віри в Бога як гарантії духовної свободи український народ приречений на зникнення. І тут не врятувала б ні оборона мови, культури, театрів тощо, адже саме без українського виміру християнства всі ці чинники неминуче зникли б у безвісті століть. Дуже добре сказав, висвітлюючи цю проблему, о. Ігор Цар: «Щоб інших визволити, треба самому стати вільним від гріха, і тоді Господь поблагословить твій намір. Хто будує фундамент на піску із гріхів, того будівля завалиться, а хто будує з Богом на твердому ґрунті, того будівля – держава Україна – вистойть» [1, с. 65].

Не в останню чергу ці пріоритети української християнської нації не зникли й тому, що самі українці від геніальних поетів та письменників, філософів та кіномитців до міщан й селян (чи навпаки) не зрікались віри прадідів, берегли її. Євангельське «пізнайте Істину і вона зробить вас вільними» поширювалося і на аспекти свободи творчості і на повсякденну буттєву звичаєвість, адже справді вільною творчість може бути саме у вірі. Для унаочнення істинності даного, магістрального для розуміння України як християнського цивілізаційного феномену, твердження пошлемось на надзвичайно цікавий досвід становлення українства як спільноти на пустинних на той час кубанських, причорноморських землях, куди виселила запорозьке козацтво у 1792 році Єкатеріна II. Дослідник цієї проблематики Ф. Щербина так визначає головні домінанти цього історико-культурного процесу: «Чорноморські козаки, зайнявши край, принесли з собою християнську релігію і звичаї та мали заново будувати храми, обителі, обзаводитись духовенством» [2, с. 579]. Сучасний дослідник кубанського українства І. Попка вказує на те, що в XIX ст. «жертвна відданість народу до церкви не має меж. Не буває спадку, навіть найменшого, з якого би частина не була передана на церкву. В цьому відношенні чорноморці залишаються відданими святому звичаю своїх предків: від усіх здобутків... приносити найкращу частину храму Божому» [3, с. 35]. Ф. Щербина також зауважує на головній світоглядній причині такої провідної риси українців, яка вказує на нашу духовно-

культурну ідентичність, де б ми не знаходились і де б не проживали: «Мова, одяг... все це було малоруським... *козаки, як малороси, були ревними послідовниками православ'я*» (курсив наш. – П.Я.) [2, с. 72].

Саме православна віра, християнське світовідчуження, отже, зумовлює у даному разі українську національну ідентичність. Про те, що це саме так, свідчить і наведена Д. Білим цікава фактологія: «Недаремно, серед перевезених на Кубань першими партіями переселенців всіх військових регалій була перевезена 1793 року військова похідна церква з намальованим на полотні іконостасом. Ця церква була урочисто встановлена у новому військовому граді Катеринодарі, а 29 серпня 1800 року на її місці був закладений... Воскресенський собор. Він будувався як точна копія... Самарського собору – головної... святині Війська Запорозького... В 1799 р. (це всього лише за сім років! – П.Я.) в Чорноморії вже побудовано 16 церков, 9 будувалось, а 2 було призначено побудувати... Через півсторіччя в Чорноморії вже було побудовано 70 церков... а на початку ХХ ст. в Кубанській області вже було 363 храми... та п'ять монастирів... Свою назву перший в Чорноморії монастир дістав на честь Спасо-Преображенського Києво-Межигірського монастиря св. Миколая, а саме будівництво очолював останній настоятель Запорозького Самарського Миколаївського монастиря» [4, с. 205]. Є важливою не лише ця промовиста статистика, що краще від найпристрасніше виголошених ідеологем свідчить про головне, а й те, що для українців більш, ніж їжа (Голодомори страшною ціною доведуть це), більш, ніж повітря, важливим є храмобудівництво, перевага Духу в повсякденному бутті.

Храми як духовно-буттєве осердя, довкола якого гуртувалася українська громада, відрізняли Русь-Україну ще з середньовічно-барокових часів. Вони, точніше сама їх будова, водночас були прямою вказівкою на спадкоємність святокиївської та константинопольської православної традиції. Відомий мандрівник ХVІІ століття Павло Халебський зазначає: «Київську церкву Святої Софії збудовано за планом славетної Константинопольської Софії... Розуму людському несила досягнути цю велич...» [5, с. 163]. Так само захоплено оповідає мандрівник і про інші храми, що довелося бачити йому по всіх відвіданих містах та селах України. Але храмобудівництво – лише один, хоча й важливий, аспект зримого оприсутнення християнсько-консервативної традиції свободи від «зваб і спокус» світу цього. Не менш важливим є й те, що богослови називають будівництвом храму у власній душі. Ця домінанта також є ясно виявленою в усьому українському християнському універсумі. Храму вільного дотримання служіння Духу, а не минушим політичним реаліям.

Як доказ цьому наведемо характеристику, що її подало МГБ УССР на одного із мільйонів українських селян – хлібороба з Чернігівщини і яка, вочевидь, ніколи не збереглася б донині, якби цей селянин не був батьком геніального кінорежисера – фундатора українського й світового кіномистецтва: «Отец – Петр Семенович Довженко... по соцположению кулак... характеризуют Довженко Петра как украинского националиста... П.С. Довженко примкнул к автокефальному движению, где принимал активное участие... проводя среди односельчан агитационную работу по стягиванию их в автокефальное движение» [6, с. 195-196]. І ще одна цитата. Цього разу – зі «Щоденника» самого О. Довженка, записана ним у трагічному, після сталінського розгрому «України в огні», 1946 році: «Вже не борюся я, я вже молюся Богу: “Господи, владико живота мого. Дух праздності, унінія, любоначалія, празднословія не даждь ми. Дух же ціломудрія, смиренномудрія, терпіння й любові даруй мені рабу Твоєму. І, Господи, царю, даруй мі зріти мої прегрішенія і не осуджати брата мого, благословен еси вовіки. Амінь”. Я читаю ці слова великого поета Єфрема Сіріна, вникаю, тягнуся усім немічним своїм нещасним еством до них» [6, с. 42]. Цілком очевидно, що такі думки й чуття у безбожницькій атмосфері атеїстичної імперії могла здобути із глибин свого зраненого ества тільки глибоко віруюча людина, що не випускала з душі ідей Отців Православ'я. А ще – син українського селянина – одного з будівничих національної незалежної православної Церкви. Точніше – одного з тих, хто відроджував її, так само, як колись відроджували киеворуську духовність Могила, Косів, Мазепа, святий Дмитро Туптало...

Діяльність Могили – мецената й будівничого новаторської й нині православної освіти, меценатство будівничого храмів та друкарень й духовного нащадка митрополита Мазепи, геніальні поезії Тараса Шевченка, духовна проза Гоголя, згадані новомученики ХХ ст. з УАПЦ й УГКЦ, які страждали й були знищеними саме за своє бажання бути не просто християнами або не просто українцями, а саме *християнами-українцями* – все це явища одного вершинного порядку, але такий порядок був би цілком неможливим, якби міцно не ґрунтувався на багатосотлітньому підмурівкові загальнонаціональної християнської ідеї та визначеної нею буттєвої традиції. Щоб додати у ці міркування певної контрверсійності і водночас підтвердити висловлені ідеї, наведемо ще декілька цитат з міркувань різних мислителів різних періодів ХХ ст.

Першою, згідно з хронологічним принципом, слід подати одну думку із «Щоденника» одного з фундаторів ВУАН, довголітнього її віце-президента, людини, загалом не дуже близької до церковних процесів 1920-х років (тим більш об'єктивним є його погляд на феномен українського християнського національного мислення), непримиренного противника ідеології та породженої нею практики олжі, терору та тотального насильства, що саме заживала собі провідні права у добу після поразки національно-визвольних змагань доби УНР на теренах УРСР та СРСР в цілому. Він був оббреханим адептами цієї влади як головний обвинувачуваний на всуціль сфальсифікованому процесі СБУ і загинув й за досі остаточно неясних обставин наприкінці 1930-х. Неважко здогадатись, що йдеться про акад. С. Єфремова. В записові від 2 травня 1926 року вчений занотовує: «Я можу сказати про себе слідом за отим дядьком: “Коли тільки прийду до церкви – все паски святять”. Був сьогодні вночі, коли “паски святять” у церкві, слухав дивних співів – і перед очима стояла в мене Пальчиківська убога церковця, лунав батьків голос із вітваря і кругом були півзабуті любі обличчя... і сам я, малий хлопчина, гордий тим, що “вистояв... в церкві”, хоча очі під кінець служби злипалися від солодкої дрімоти. *Як давно це було! І як... мало змінилося в настроях тих людей, що стояли біля мене поруч сьогодні в церкві! Особливо, коли взяти на увагу, що ми пережили “соціальну революцію” й християнство тепер опинилося в становищі гнаної релігії... Живуча релігійна основа в душі людській...»* (курсив наш. – П.Я.) [7, с. 371]. Без жодних коментарів порівняймо наведену щойно думку із цитатою з фронтового «Щоденника» українського письменника, згодом Голови СПУ, багаторазового лауреата Ленінської та Державної премій СРСР, зрештою члена ЦК КПРС, ЦК КПУ, тобто українського митця – вповні визнаного радянською владою. 28.07.1944 року він записує: «Я релігійозен. Я верю в Бога» [8, с. 53]. І далі, в розпал кривавої війни: «13.08.1944... Боже, какое ты счастье дал человеку и как он не умеет употребить его! Зачем и я еще призывал к убийству? Прости, Господи, меня...» [8, с. 54]. Ці слова належать Олесеві Гончару і впродовж всіх 3 томів його не публічних, а сокровених записів віра в Бога проходить домінантою, стрижнем його міркувань про людство, Україну, себе самого. Наведені ідеї провідних вітчизняних гуманітаріїв, так само як і думки мільйонів українських селян та міщан різних століть, а особливо – ХХ ст., можливо, нечасто виносились у відкриту аудиторію, але незмінно становили центр мислення української людини, світоглядну константу її буття. Після Просвітництва, коли стало модним «просвіщати “сучасними вогнями” “вдову-сиротину”», ця константа збереглась в українській національній свідомості. Збереглась, як впливає із духовної прози Гоголя та цитованих записів Гончара, навіть незалежно від мови, адже саме вона й визначила світоглядну й мовну ідентичність українців-християн.

Вже цитований нами вище український греко-католицький священик о. Ігор Цар, міркуючи над своїми завданнями після здобуття Україною Незалежності в галузі відродження національної духовності, сформулював їх таким чином: «Я мав перед собою чітку ціль: Патріархат Української Церкви, один обряд, одна мова – і тоді буде сильна Держава. А хто робить якісь кроки вбік, той працює на закордонні спецслужби, щоб не допустити єдності в нашій Церкві й Державі. Одні пропонують молитися тільки росій-

ською мовою, інші – польською... Як страшно дивитися, коли через релігію винищують українську націю. Ці підступні люди, які вважають себе віруючими, але ненавидять наш народ і Українську Церкву. *Коли хто каже: я люблю Бога, а ненавидить брата свого, той не правдомовець. Бо хто не любить брата свого, якого бачить, той не може любити Бога свого, якого він не бачить»* (курсив о. І. Царя) (1 Ів 4: 20)» [1, с. 48].

Відтак, міркуючи про роль і місце української духовно-національної одиниці у світовому цивілізаційному вимірові та перспективи на нове тисячоліття, не слід зневажати висловлені вище зауваги, адже саме внаслідок таких і багатьох інших, засвідчених тисячолітньою історією, духовно-інтелектуальних констант, і маємо право міркувати про унікальність українського національного універсуму, про його потенціал у виробленні нової світоглядно-буттєвої моделі світу. В глобалізованому й позбавленому, внаслідок краху безбожницьких ідеологій, ілюзій світі концептуальною є проблема пріоритетів у визначенні подальшого прогресу світу. Найпростішим і найпривабливішим здається шлях абсолютизації матеріального прогресу, виведення його у ранг духовної аксіоми. Але це шлях до забуття людиною вдячності Богові за своє буття, а відтак – шлях нівелювання самої сутності людини як творіння Божого. Тисячі проповідників можуть нагадувати людині – конкретному індивідуумові – про це, але якщо не буде прямого зв'язку з освяченою віками національною християнською традицією, то годі й сподіватись на ефект від таких нагадувань, адже особистість буде просто вирваною з контексту одвічної спадкоємності з вірою предків.

Саме така спадкоємність може стати для постглобалізованої та постатеїзованої світової спільноти взірцем побудови громадських засад не на принципові тотального прагматизму, а на принципові християнського спадкоємного наслідування національній традиції, де не минутий сучасний інтерес буде домінантою суспільних відносин, а вища від усіх світових Конституцій та законів Божо Заповідь, згідно з якою не слід чинити нікому того, чого б не хотів, щоб вчинили тобі. Ця універсалія, яка була й є домінуючою в українських філософських реаліях від Могилиних, Мазепиних діянь, повинна стати наріжною в структурі світу XXI й інших віків нового тисячоліття.

Саме постійне нагадування про те, що Бог є любов, і дарує нам сьогодні справжнє, а не показове братолюб'є, про яке так міряв у своїй християнській ліриці Тарас Шевченко. Відтак таке нагадування дарує свободу від гріха кривди *іншого*, свободу не лише від маскультівського розуміння пріоритетів цивілізаційного поступу, а й від лінощів у робленні добра іншим людям, незважаючи на те, до «своїх» чи «чужих» за минулими схемами їх відносимо. Воно також дарує свободу від уярмлення вузькістю розуміння багатоманітності християнства, коли лише моє розуміння, моя конфесія є правильною, а всі інші «неканонічні», «неістинні» тощо. Людині не дано пізнати Божественну тайну, але їй дано право і обов'язок любити свого ближнього. Любити, а не таврувати його. «Поки маємо час, робімо добро», – навчає апостол Павло. В сучасному світі справді вільною може бути лише та людина, яка не ворога бачить у іншій людині, в людині, яка з її недосконалої точки зору неправильно молиться, чи ще щось робить неправильно (казано ж – «не судить і не судимими будете»), а цінує свого брата у Христі в тому числі й за його іншість, за його неподібність до себе самого.

В новому тисячолітті людині й світові може знадобитись ще й така домінанта з українського тисячолітнього християнського досвіду. Йдеться про те, що попри всі матеріальні загрози (від втрати мови й державності до жертви самим життям) можна на будь-якій історичній хвилі зберегти вірність Церкві, вірність Заповідям. В сучасній світовій спільноті, де розмиваються кордони між грішним, яке вдало для багатьох вдає з себе сакральне, й справжнім сакральним, яке багатьма починає внаслідок інформаційного тиску сприйматись як щось застаріле, непотрібне, немодне, утворюється світоглядна прірва, яку може здолати лише людина, звільнена істинною вірою в Бога від залежності від минулих буттєвих реалій.

Впродовж століть християни-українці являли самою своєю унікальною поведінкою можливість й уміння ігнорувати безбожницький тиск, здатність духовно й інтелектуально жити у світі, вільному від підміни сакрального начала профанним. Зрештою це і була провідна риса, яка вказує на іманентну можливість українського світогляду та громади, що його репрезентує завдяки дотриманню християнсько-консервативної традиції, залишатися внутрішньо вільними, толерантними до інших, не декларативно, а самим своїм буттям стверджуючи принципи релігійної свободи. Можливо, саме через таке розуміння українцями християнсько-консервативної традиції Україна, що за свою історію зазнавала безлічі нападів та постраждала від незчислимих збройних конфліктів, ніколи, до слова, на відміну від інших країн Європи, не знала релігійних воєн між українцями однієї конфесії та українцями конфесії іншої. Всі суперечності вирішувалися винятково засобами літературної полеміки. Нехай і гострої, але ж – полеміки, а не війни.

Відомий поет і філософ Євген Маланюк, міркуючи над феноменом українського буття в світі, якось зазначив: «Дмитро Донцов вчив, що на землі є джунгля народів-хижаків, боротьба за існування. А в цю джунглю входить нарід, ідеалом якого є “поставлю хату і кімнату”, або й навіть “і буде син, і буде мати, і будуть люде (=образ Божий!) на землі”» [9, с. 202]. Цей досвід християнської унікальності, невіддільності тиску безбожницьких ідеологій, а отже, *досвід набутої століттями релігійної свободи* не може не знадобитись людині ХХІ ст., яку усіляко заповоюватимуть якомога швидше стати однією із мільярдних одиниць маскультового знецінення, децицею у всесвітній структурі глобального виробництва й споживання. І тут не соціалістичний симулякр, а саме досвід переслідуваного українського християнства, християнства, що у всіх конфесіях берегло принцип консервативного дотримання сакральним ідеалам, неодмінно стане в пригоді.

В цьому контексті незайве нагадати концептуальну диспозицію, яку висловив, міркуючи про роль Церкви в обороні духовного простору людини й громади, осмислюючи роль Церкви при захисті істинної свободи людської індивідуальності, один із провідних українських духовних мислителів середньовічно-барокової пори Герасим Смотрицький. У своїй відомій другій «Передмові» до Острозької Біблії 1581 року, передмові, яка, без сумніву, має характер релігійно-філософського трактату та містить виразні полемічні звертання та морально-етичні настанови, вчений наголошує: «Понеже врачом достоин с прилежанієм прилагати пластыр тамо, идеже есть телесная язва; воином же воздвизати оружје и ополчатиися крѣпко тамо, идеже есть супостатная брань; строителем же корабльным искусство хитрости своея показовати во время зимы и бурнаго противленія – тако и нам достоин, вся чувства наша очистивше и облекшеся во вся оружја божія, зрѣти и обращити тамо, откуда діавол, рыкая, яко лев, приходит, искій Церковь Божию растерзати, ополчатиися и бранити мужественно, повинующеся под крѣпкую руку Божию, и ничто же нас вредити не может» [10, с. 208].

У наведеній концептуальній парадигмі, на наш погляд, у стислому вигляді сконцентровано не лише саму сутність розуміння Г. Смотрицьким церковного служіння, але й не меншою мірою визначено консервативне покликання слуги Бога – бути завжди там і тоді, де є небезпека для християнської віри, а відтак – небезпека для людини як такої. Бути серед «малих сих», як був і є серед них Сам Господь. За Г. Смотрицьким, саме таке перебування серед загрожених багато в чому пояснює сенс християнства – релігії, у якій страх перед минушими небезпеками нівелюється усвідомленням й сподіванням на Божу волю. Отже, саме таке сподівання робить людину неушкоджованою мирським злом. Порівняння з лікарем, воїном та кораблебудівником мають у даному контексті не лише євангельську та національну міфологічну основу, а й указують на далекосяжність вибудованої Г. Смотрицьким світоглядної парадигми. Особливо ж коли пам'ятати слова Є. Маланюка про українців як народ, ідеалом якого, у тому числі ідеалом буттєвим, взірцем є Образ Божий. Такий народ від неволі здатні захистити лише «очищення чуттів» та «облеченіє во вся оружја божія», адже цей народ багато в чому «не від світу сього», якщо пого-

дитися із Д. Донцовим та окреслити світ гострим визначенням «джунглі». Захист української Церкви у такому парадигмальному зрізі і означатиме в усі часи захист власної несхожості на світ, власної іншості, власної духовно-національної ідентичності.

Як зазначив єпископ Калліст (Уер), «у XX столітті більшості людей Заходу Православна церква здається привабливою в основному завдяки своєму духу... консерватизму; може видатись, що в посланні православних до їхніх західних братів є слова: “ми – ваше минуле”. Проте для самих православних вірність традиції означає не першочергове прийняття канонів і звичаїв минулих поколінь, а вічно новий, особистий і безпосередній досвід Святого Духа тут і вже» [11, с. 8]. У тому, що українська православна Церква, так само, втім, як і інші вітчизняні християнські Церкви, пройшовши страшні випробування, залишилася саме консервативною у розумінні, поданому англійським владикою Каллістом, сумніватися, як впливає зі сказаного вище, не випадає. Так само як не випадає, на наш погляд, сумніватися і в тому, що саме такий консервативний дух вічного життя й вічного оновлення при дотриманні сакральної справжності, сакральної євангельської Істини в усі часи забезпечує людині і суспільству справжню свободу, справжній духовний та буттєвий поступ.

ЛІТЕРАТУРА

1. о. Ігор (Цар). Останні будуть першими / о. Ігор (Цар). – Львів, 2005. – 211 с.
2. Щербина Ф. Кубанское казачество и его атаманы / Ф. Щербина, Е. Фелицын. – М. : Вече, 2007. – 320 с.
3. Попка И. Черноморские казаки в их гражданском и военном быту / Попка И. – Краснодар : Советская Кубань, 1998. – 347 с.
4. Білий Д. Роль релігії в становленні станової та національної ідентичності чорноморського козацтва (1792 – 1860) / Д. Білий // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 3. – С. 203-208.
5. Халебський П. Україна – земля козаків / П. Халебський. – К. : Ярославів вал, 2008. – 293 с.
6. Довженко Олександр. Вчора і сьогодні. Образ дисидента / Олександр Довженко ; упоряд. Є.О. Сверстюк. – [Вид. 2-е, перероблене й доповнене]. – Луцьк : ВМА Терен. – 240 с.
7. Єфремов С. Щоденники / С. Єфремов. – К., 1997. – 834 с.
8. Гончар О. Щоденники : у 3 томах / Гончар О. – К., 2002 – 2004.
9. Маланюк Є. Нотатники 1936 – 1968. / Маланюк Є. – К., 2008. – 336 с.
10. Смотрицький Г. Предсло́в'є к благовѣрному и православному всякого чина, возраста же и сана читателєви / Г. Смотрицький // Українська література XIV – XVI ст. – К., 1988. – С. 204-212.
11. Єпископ Калліст (Уер). Православний шлях / Єпископ Калліст (Уер). – К., 2003. – 176 с.

Павел Ямчук

Украинская христианско-консервативная традиция и феномен религиозной свободы

В статье определены некоторые концептуальные аспекты понимания трансцендентности украинской христианско-консервативной религиозно-философской традиции, исследованы их проявления в разные эпохи национального бытия, в мышлении ведущих деятелей отечественной культуры. Привлекается внимание к взаимосвязанности понятий «христианско-консервативная традиция» и «духовная свобода».

Pavel Jamchuk

The Ukrainian Christian-conservative Tradition and Phenomenon of Religious Freedom

In the article some conceptual aspects of transcendence understanding of the Ukrainian christian-conservative religious-philosophical tradition are defined, their displays during different epoch of national life, in thinking of leading figures of domestic culture are investigated. The attention to the interrelation between concepts “christian-conservative tradition” and “spiritual freedom” is attracted.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2010.